

фундаментальных изменений. Автор настаивает на том, что культурные изменения имеют как внешний, так и внутренний характер. Культура представляется как неравновесная система, способная превращаться в хаос и переживать радикальные трансформации.

Ключевые слова: культура, культурные изменения, целостность культуры, фрагменты-вирусы.

SUMMARY

K. A. Ivanova. The Problem of Diversity of Forms and Mechanisms of Cultural Changes.

In the article the question of existence of traditional cultural values is examined in the modern world which was overcome by the processes of fundamental changes. An author insists that cultural changes have both external and internal character. A culture appears, as a non-equilibrium system, able to grow into chaos and experience radical transformations.

Key words: culture, cultural changes, integrity of the culture, fragments-viruses.

УДК: 17+340

I. В. Єфремова

Донецький національний технічний університет

СВОБОДА ЯК МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Человек рожден свободным,
однако, повсюду он в
цепях...

Ж.-Ж. Руссо

У статті розглянуто свободу як морально-правовий феномен, досліджено його феноменологію, суперечливу природу, способи конститування і логіко-понятійні варіанти маніфестації. Особливу увагу приділено екзистенційному виміру свободи, яка тлумачиться як свобода волі.

Ключові слова: свобода, мораль, право, моральна свобода, свобода волі, відповідальність, совість.

Постановка проблеми. Проблема свободи в контексті морального і правового дослідження, без сумніву, може бути названа однією з важливих філософських проблем, оскільки вона торкається найбільш значущих аспектів людського існування. Ступінь значущості проблеми легко проілюструвати зверненням до історії питання. Уже з першого погляду переконаємося, що вона не лише нині, але й раніше хвилювала й надихала європейську політичну

філософію протягом багатьох століть, починаючи від І. Канта і Г. Гегеля до Дж. Роулза, К.-О. Апеля і Ю. Хабермаса. При цьому будь-який результат, отриманий на певному відрізку історії людської думки, як правило, не влаштовував наступні покоління, будучи стимулом до нових пошуків та інтерпретацій. Це пов'язано зокрема з тим, що стрімкі зміни, що відбуваються в сучасному світі, спричиняють дедалі нові аспекти цієї проблеми. Не випадково російський філософ Б. Вишеславцев, торкаючись цієї теми, писав, що «проблема свободи й рабства, свободи й тиранії є зараз центральною світовою проблемою» [6, 160].

Зміна умов соціального життя, стрімке збільшення могутності людини та її влади над природою, нарешті, спроба побудови демократії в нашій країні змушують нас знову звернутися до цієї проблеми з позицій сучасної людини, яка позбулася багатьох наївних метафізичних уявлень колишніх епох і здатна поглянути на цю проблему під кутом зору сучасних гуманітарних наук і філософії, для яких проблема свободи у сфері моралі та права є передусім проблемою конкретного життя в конкретних соціально-історичних умовах.

Мета статті – розглянути свободу як морально-правовий феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цього питання присвячені праці, як мислителів минулого (І. Кант, Г. Гегель, М. Бердяєв, Б. Чичерін, Є. Трубецької), так і сучасних учених (В. Нерсисянц, В. Бачинін, С. Алексєєв, Г. Гребеньков, О. Орлова, Г. Чернобель).

Виклад основного матеріалу дослідження. Свобода за всієї уявної простоти – це предмет складний і для розуміння, і для практичного втілення у формах, нормах, інститутах, процедурах і відносинах громадського життя [12, 23]. В науці і в житті поняття «свобода» вживається щодо багатьох явищ і процесів дійсності. «Ми говоримо про свободне падіння тіл, свободу електрона. Проте, незважаючи на все це, поняття свободи є суто людським поняттям у тому розумінні, що воно застосовується для характеристики певних дій тільки людини. У прямому розумінні слова свобода є притаманною тільки людині» [13, 4]. Як зазначає А. Черненко: «Серед багатьох інших істотних характеристик природи людини свобода посідає ключове місце. Свобода, як здатність і можливість людини діяти відповідно до своїх потреб, інтересів і цілей, постає, за справедливим зауваженням Сартра, не властивістю, а субстанцією людини. Усе це свідчить про те, що вона має фундаментальне значення у визначенні людини як мислячого і самостійно діючого суб'єкта, вибору, що має можливість, відповідно до своєї волі. Через це визначення права через свободу і за її допомогою є оптимальним шляхом пізнання права. Як свобода для людини складає субстанцію, так і для права вона є його субстанцією і загальним початком» [21, 46–47].

Саме тому право, як і мораль, покликані до життя для впорядкування свободи людей. Оскільки «мораль і право блокують, глушать рокові виходи свободи в темне бісівське царство зла на найбільш уразливих ділянках її буття, з одного боку, у сфері ціннісної регуляції поведінки, з другого – в духовному житті суспільства» [1, 96]. Природа розпорядилась так, що мораль упорядковує,

«оцивілізує» свободу людей тим, що дає жорсткі моральні імперативи й жорстко через владу, державні органи, каральні санкції визначає її межі обмежуючи свавілля й караючи за порушення моральних норм. У свою чергу, право досягає здійснення того самого завдання іншим, власним шляхом – багато в чому через ті самі явища, закони, визначаючи й гарантуючи реалізацію свободи людей у практичному житті, безпосередньо у формах практичного буття цієї свободи, причому в таких, що дають простір активності людей, їх творчості, творчій діяльності та збагачені раціональним початком, розумом.

Свобода як одна з основних філософських категорій характеризує суть людини та її існування. У кожній людині складається певна цілісність її внутрішніх соціально значущих якостей, що характеризують її ставлення до себе, інших людей, держави і суспільства. У цьому проявляється індивідуальність людини. Разом з тим людина, реалізуючи свою індивідуальність, проявляючи свою волю, має діяти в певних межах, що відповідають вимогам громадянського суспільства, його ціннісно-нормативним правилам. Очевидно, саме тому найбільш важливим є трактування свободи як правової категорії, яка постає масштабом, мірою свободи [8, 76]. Не випадково, мабуть, російський дослідник права І. Ільїн зарахував *свободу до «аксіом» права*, при цьому розуміючи, що *свобода є первинним принципом існування як права, так і моралі*. Проте «в контексті права, аксіома свободи за І. Ільїним набуває іншого, ніж в етиці смислу. Вона тлумачиться ним як «закон автономії» (здатність до самозобов'язування і самоврядування)» [9, 161]. Іншими словами, для І. Ільїна «свобода волі» як атрибутивна ознака людини не є тотожною «свободі особи» як іншій характеристиці людини соціальної.

Моральна свобода – це не просто вибір варіантів поведінки, а перетворення моральних вимог на внутрішній вибір, який є вільним, коли до нього залучені всі інтелектуальні й вольові здібності особи та коли моральні вимоги поєднуються з її внутрішніми потребами. Він обмежений і скутий, коли місце розуму займають почуття страху або обов'язку, викликані зовнішнім примусом або свавіллям, а волевиявлення особи ускладнене суперечностями між «хочу», «можу» і «потрібно». Моральна свобода проявляється у вмінні: робити усвідомлений моральний вибір дій і вчинків; давати їм моральну оцінку; передбачати їх наслідки; здійснювати розумний контроль за своєю поведінкою, почуттями, пристрастями, бажаннями. Таким чином, *внутрішня свобода становить сферу моралі. Правом же визначаються не внутрішні спонукання, а зовнішні дії*. Але оскільки зовнішні дії залежать від внутрішніх спонукань, то право не може не враховувати внутрішньої свободи індивіда. У будь-якому випадку, поки особа діє в межах наданої їй законом зовнішньої свободи, праву немає справи до помислів цієї особи, «але як тільки вона (особа) переступає ці межі й порушує закон, відразу з'являється необхідність визначити її провину, а це неможливо зробити, не порушивши меж внутрішньої свободи. Тут народжуються поняття про осудність, про більшу або меншу злочинність дії, залежної від міри збочення волі, про вибачаючі обставини. Усе це становить завдання права карного» [23, 63].

У наші дні переважна більшість громадян практично не пов'язує поняття «свобода» з правом. Вони вважають, що свобода знаходиться в соціально-економічній сфері. Проте свобода як правова категорія, на думку О. Орлова, «це, з одного боку, володіння суб'єктивними правами, якими особа може скористатися на власний розсуд, а з другого, – права (як міра свободи), забезпечені загальнообов'язковістю норми права і захищені примусовим апаратом держави» [16, 76]. Так, ще давні філософи обґрунтовували значущість категорії «свобода», при цьому зазначаючи, що предмет (під час переходу певних меж) перетворюється на свою протилежність. У зв'язку з цим можна говорити про право як юридичну свободу і несвободу як міру права. «Свобода, – писав М. Бердяєв, – це передусім право на несвободу» [5, 147]. З другого боку, як зауважував М. Абрамов, «добровільна відмова від свободи, вибір несвободи – це теж свобода, що сама собі заперечує» [14, 21]. Так, якщо міра визначається за допомогою правових меж, то право можна вважати мірою юридичної свободи. Проте свобода, яка втратила свою міру, стає свавіллям. Очевидно, що свобода у праві не може бути абсолютною. В іншому разі право втратить свою регулятивну здатність.

Значення і смисл свободи як морального і правового феноменів будуть і схожими й відмінними. Схожість полягає в тому, що вони є сукупністю правил, створених розумом (І. Кант), і правила ці мають характер імперативів «належного бути» (категоричний імператив); ці «належне бути» формулюються у формі жорстких норм, приписів, законів, що підпадають під поняття «благо». Відмінності ж випливають із самої природи свободи як морального і правового явища. Свобода в моралі – передусім «свобода для», свобода екзистенційна, де вибір здійснюється відповідно до власної системи цінностей і власних цілей. Право ж обмежує «свободу для» необхідністю примусу ззовні як формою реалізації соціальної «свободи від» [9, 166]. Цю закономірність досліджував Б. Чичерін, який уважав, що право і мораль визначають дві різні сфери людської свободи: «перше стосується винятково зовнішніх дій, друге дає закон внутрішнім спонуканням. Зрозумілим є й те, що право не є тільки нижчим ступенем моральності, як стверджують моралізатори юристи і філософи, а самостійний початок, що має власне коріння в духовній природі людини. Суспільство може складатися для суто практичних цілей окрім будь-яких моральних вимог; але оскільки воно складається з вільних осіб, що діють на загальному терені, то свобода одних неминуче зіштовхується із свободою інших. Звідси необхідність загальних норм, які визначають, що належить одному і що іншому, що кожен може робити, не зазіхаючи на чужу свободу. Ця вимога випливає з природи людини, як розумно-вільної істоти, що знаходиться у відношенні до інших собі подібних» [19]. Тому для права дуже важливо, щоб людина не лише розуміла, що вона є вільною, але й чітко собі вимальовувала ту міру свободи, яка не несе заряд руйнування, зла й несправедливості. На думку М. Штирнера, «усе обертається навколо питання: наскільки може бути вільною людина? Що людина має бути вільна, у цьому ніхто не сумнівається, у цьому питанні всі дотримуються ліберальної позиції. Але як приборкати чудовисько,

яке приховане в кожному з нас? Як зробити так, щоб разом з людиною не звільнити нелюдину?» [25, 173]. У цьому разі *мораль*, яка змушує зсередини за допомогою таких феноменів моральної свідомості, як почуття *совісті, провини, розкаяння*, може й не прийти на допомогу. Саме тут з'являється *право*, яке припускає *примус ззовні* за допомогою відповідних *норм і законів права*, які виразно й недвозначно виражають ті межі, за які зовнішня свобода соціальних суб'єктів не повинна поширюватися. Так, на думку М. Байтіна, людина діє вільно тоді, якщо поводить відповідно до права, в межах правомірної поведінки учасників громадських відносин. «Якщо людина виходить за межі правомірної поведінки, свідомо порушує юридичні обмеження, обов'язки, заборони, скоює злочин або інше правопорушення, вона діє скуто, для неї настають небажані наслідки матеріального, фізичного, психічного характеру, передбачені відповідною нормою права (юридична відповідальність). У такий спосіб право постає мірою юридичної свободи, еталоном правомірної, законної поведінки, у межах якої особа є вільною» [2, 79]. Тому в умовах сучасної правової держави особа повністю відповідає за вибір своєї поведінки. При цьому здійснення людиною своїх прав і свобод, тобто реалізація правової свободи, не повинно порушувати права і свободи інших. «У цьому полягає один з проявів принципу формальної рівності. Свобода – завжди відповідальність за свою власну долю» [16, 76].

Свободу не можна розуміти як абсолютну незалежність від держави. Це поняття припускає формування активної, ініціативної, а головне – відповідальної особи в державі. Відповідальною щодо вибору лінії своєї поведінки із задоволення особистих інтересів, не порушуючи при цьому загального інтересу, а, можливо і з метою розширення матеріального й духовного благополуччя суспільства і держави. Поза всяким сумнівом, норми й закони права адресовані особі як вільному суб'єктові, проте вона (особа) має можливість вибору й має право або підкорятися нормі і закону, або ні. Тут проявляється *внутрішня свобода людини*, яка є реально явленою свободою щодо звільнення людини всередині від кайданів власних упереджень, уявлень та образів. Тому оцінка альтернатив й ухвалення остаточного рішення – її внутрішня справа. Проте держава має деякі можливості й має право втрутитися у сферу наслідків вільного вибору особи. Адже *свобода* – це *право робити все, що дозволено державою*, постаючи представником суспільства, яке є відповідальним перед народом і виконує певні обов'язки щодо дотримання й захисту прав і свобод особи. Тому в сучасній правовій державі свобода особи – це не лише свобода вибору своєї поведінки, але й урахування інтересів інших індивідів, суспільства загалом. Якщо все ж таки людина відступить від норми права, то тоді виникає «якісно нова ситуація її юридичної відповідальності за порушення» [3, 204]. Хоча крім цього *зовнішнього чинника* існує ще й *внутрішній*, який можна назвати ще й *моральним*. Так, за правопорушення й злочини, пов'язані із завданням шкода іншим людям, людина може розплачуватися ще й відчуттям провини й розкаяння. Іншими словами, «її негативно орієнтована свобода здатна натрапити і на *зовнішні*, і на *внутрішні*

перешкоди, що загрожують і правовими, і моральними наслідками» [3, 204]. Якщо ж особа добровільно дотримується норм і законів права навіть там, де їх можна було б ігнорувати або безкарно порушувати, то нагородою їй за це служить усвідомлення власної гідності. Цю думку підтримував і російський філософ-правознавець Б. Чичерін. «Усвідомлення свободи, – писав він, – може виникнути тільки тоді, коли я усвідомлюю, що можу робити осоружне тому, що я роблю, а цієї свідомості немає, якщо я почуваю себе змушеним, хоч би причина була мені невідомою. Вільний тільки той, хто усвідомлює себе вільним, а усвідомлює себе вільним той, хто дійсно вільний. Такою може бути тільки розумна істота, що носить у собі усвідомлення Абсолютного, бо тільки воно здатне відмовитися від будь-якого вузького визначення і стати абсолютним початком своїх дій» [24, 97]. Відповідальність завжди припускає свободу й одночасно її обмеження. «Дозволь людині робити все, що вона хоче, – писав Ш. Монтеск'є, – і тим самим знищиш її» [11, 242]. «Тільки відповідальний є вільним, і тільки вільний є відповідальним», – зауважував ліберал М. Бердяєв [4, 212].

Отже, *право не зазіхає на людську потребу* в самостійному ухваленні рішень, а тільки окреслює зовнішні межі простору соціальної свободи. Так, коли І. Кант, Г. Гегель та інші їх послідовники визначали право через свободу, вони спочатку здогадувалися, що людська свобода насправді не може бути безмежною і потребує розумних моральних і правових обмежень. Суть природного призначення свободи полягає в тому, що свобода не просто деяке благо взагалі, не один лише простір для самозадоволення, а простір активності, розгортання нових можливостей людини з метою створення себе в історії за допомогою засобів, не даних природою, у тому числі права. Тобто люди є вільними в міру їх буттєвої рівності і рівні в міру їх свободи. На думку великих філософів, «місія права «щодо визначення» і «збереження» свободи не зводиться до одного тільки встановлення для неї обмежень – вона полягає в тому, що мають існувати належні правові форми і способи, правовий механізм (позитивне право), що визначають і забезпечують свободу. Таким чином, право має існувати як «друга природа» і в такій якості разом з усіма іншими направляти гру свободи людини» [20, 267]. Наприклад Є. Трубецької зазначав, що «право є зовнішньою свободою, наданою й обмеженою нормою» [18, 30]. На його думку, правова вимога – це норма, що обмежує зовнішню свободу одних осіб в ім'я зовнішньої свободи інших. Тому, як уже було відзначено, *однією з найважливіших цілей права є зовнішня свобода*. Так, ще у «Дигестах» Юстиніана зустрічається тлумачення свободи як природної здатності кожної людини робити те, що не заборонено законом. А у «Декларації прав людини і громадянина» (1789) свобода трактується як властива людині можливість робити все, що не завдає шкоди правам інших.

Цивілізована людина з розвиненою правовою свідомістю, що живе в умовах сучасної цивілізованої державності, легко знаходить правові форми і способи для реалізації своєї потреби у свободі. *Правові обмеження, що поширюються тільки на її зовнішню, соціальну свободу, не завдають їй ніяких*

незручностей або страждань. Людина з ними абсолютно спокійно мириться, як мириться, наприклад, з існуванням земного тяжіння, що не дозволяє їй літати. «Їй немає про що тривожитися, якщо враховувати, що головна зі свобод, свобода внутрішня, духовна, моральна, завжди залишиться при ній, за межами досяжності норм права та адміністративних щупалець держави» [3, 205]. Адже *духовний світ людини та її свобода* у цій сфері – це вже царство *морального закону*, який свободна моральна воля сама собі створює або добровільно приймає. Так, Т. Ойзерман, пославшись на слова І. Канта про волю, підпорядковану законам («вільна воля і воля, підпорядкована законам, це одне й те саме» [10, 179–181]), пояснює: «Зрозуміло, тут йдеться про закони моральності: лише підпорядкування цим законам разом з дійсною вільною волею» [15, 70]. Хоча, за І. Кантом не «можна заперечувати, що значення морального закону до такої міри є великим, що він має силу не лише для людей, але й для всіх розумних істот узагалі» [17, 55].

Зрештою, *мораль стосується й зовнішніх вчинків, зовнішньої свободи людини*. Але в основному все ж таки тією мірою, в якій у зовнішніх діях проявляється мораль людини, домінування в її поведінці моральних принципів та ідеалів. З цих позицій власною, одвічною територією моралі є внутрішній світ людини, її свобода у внутрішньому духовному житті [10, 54]. Саме тут формується моральна особа, саме тут здатність сприймати повагу до моральних принципів й ідеалів постає як сам по собі достатній мотив поведінки людини, а у зв'язку з цим – моральних максим, імперативів й особистої відповідальності людини. Одним словом, саме у цій сфері реалізується прагнення І. Канта піднести «людину саму над собою (як частину чуттєвого світу, що досягається)» [10, 221].

Таким чином, можна з упевненістю сказати, що *свободу як морально-правовий феномен* слід розглядати як вільний вибір моральної і правової поведінки, міра яких конвенційно визначена конкретною моральною і правовою акцією на громадському або державному рівні. *Свобода волі в системі моральних і правових відносин* має свою моральну і правову міру відповідно. Незважаючи на те, що свобода проникає у сферу моралі, найбільш важливою є її співпраця з правом, оскільки «певні правові обмеження, так само як і правові свободи, є необхідними складниками системи прав людини. «Правової свободи не існує без дотримання загальноприйнятих правил правової поведінки. Людина не може мати права на те, що шкодить іншій людській особистості, суспільству загалом. Суть правової свободи зводиться до обов'язку здійснювати певні вчинки, дії не лише собі на благо, але й на благо інших» [22].

У суспільстві найбільш повноцінними й продуктивними є прояви свободи тих людей, які можуть цінувати свободу і права всіх інших. У таких випадках цивілізованих суб'єктів здатні поєднати разом не лише зовнішня нужда або практичні інтереси, але й внутрішні, духовні чинники, як, наприклад, повага до прав і свобод один одного. Отже, *право управляє зовнішніми відносинами свободи однієї особи до свободи інших, а мораль – внутрішніми спонуканнями*

особи. Тут доречно згадати німецького філософа Г. Гегеля, який відзначав: «Я тільки тоді є істинно вільним, якщо й інший так само є вільний і мною визнається як вільний. Ця свобода одного в іншому поєднує людей у внутрішній спосіб; тоді як потреба і нужда, навпаки, зводить їх разом тільки зовні» [7, 248]. Іншими словами, особі потрібний визначений і при цьому досить-таки високий рівень розвитку не лише правової, але й моральної свідомості. Тільки людина, що має значний духовний потенціал, здатна бути по-справжньому вільною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 1998. – 336 с.
2. Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М. И. Байтин. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.
3. Бачинин В. А. Морально-правовая философия. – Х. : Консум, 2000. – 208 с.
4. Бердяев Н. Судьба России: опыты по психологии войны и национальности / Н. Бердяев; предисл. Л.В. Полякова. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 256 с.
5. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Н. А. Бердяев. – М. : ИМА-Пресс, 1990. – 288 с.
6. Вышеславцев Б. П. Этика преображенного эроса. Что такое я сам? / Б. П. Вышеславцев. – М. : Грааль, 2002. – 68 с.
7. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 526 с.
8. Головистикова А. Н., Права и свободы человека. Трактровка свободы как важнейшего принципа права / А. Н. Головистикова, Л. Ю. Грудцына // Адвокат. – 2006. – № 7. – С. 76–84.
9. Гребеньков Г. В. Очерки по философии права: [монография] / Г. В. Гребеньков; Донецкий юридический институт Луганского государственного университета им. Э.А. Дидоренко. – Донецк, 2009. – 216 с.
10. Кант И. Сочинения на немецком и русском языках: [в 4 т.] / И. Кант; [под ред. Б. Бушлинга, Н. Мотрошиловой]. – М. : Московский философский фонд, 1997. – Т. 3. – 784 с.
11. Монтескье Ш. О духе законов / Ш. Монтескье; сост. А.В. Матешук. – М. : Мысль, 1999. – 672 с.
12. Нерсисянц В. С. Философия права: учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. – М. : Норма, 1997. – 652 с.
13. Никонов К. М. Свобода и её содержание / К. М. Никонов // Свобода и её содержание. – Волгоград, 1972.
14. О свободе: Антология мировой либеральной мысли (I половина XX века) / РАН. Институт философии ; отв. ред. М. А. Абрамов. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 696 с.

15. Ойзерман Т. И. К характеристике трансцендентального идеализма И. Канта: метафизика свободы / Т. И. Ойзерман. // Вопросы философии. – 1996. – № 6. – С. 66–72.
16. Орлова О. В. Правовая свобода личности в гражданском обществе / О. В. Орлова // Журнал российского права. – 2007. – № 5. – С. 76–83.
17. Судаков А. К. Любовь к жизни и запрет самоубийства в кантианской метафизике нравов / А. К. Судаков // Вопросы философии. – 1996. – № 8. – С. 54–65.
18. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. / Е. Н. Трубецкой. – М., 1908. – С. 30–61.
19. Философия права / Б.Н. Чичерин. – С.-Пб. : Наука, 1998. – 656 с.
20. Философия права : учеб. [под ред. О. Г. Данильяна]. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 416 с.
21. Черненко А. К. Философия права / А. К. Черненко. – Новосибирск : Наука, 1998. – 153 с.
22. Чернобель Г. Т. Право как мера социального блага / Г. Т. Чернобель // Журнал российского права. – 2006. – № 6. – С. 83–95.
23. Чичерин Б. Н. Собственность и государство / Антология мировой правовой мысли: [в 5 т.]. – М. : СПб, 1999. – Т. 5. – С. 63–64.
24. Чичерин Б. Н. Философия права / Б. Н. Чичерин– М. : Типо-литогр. т-ва Кушнеров и Ко, 1900. – 341 с.
25. Штирнер М. Единственный и его собственность / М. Штирнер; пер. с нем. Б. В. Гиммельфарба, М. Л. Гохшиллера. – СПб. : Азбука, 2001. – 448 с.

РЕЗЮМЕ

И. В. Ефремова. Свобода как морально-правовой феномен: социально-философский аспект проблемы.

В статье рассмотрена свобода как морально-правовой феномен, исследованы его феноменология, противоречивая природа, способы конституирования и логико-понятийные варианты манифестации. Особое внимание уделено экзистенциальному измерению свободы, которая трактуется как свобода воли.

Ключевые слова: свобода, мораль, право, нравственная свобода, свобода воли, ответственность, совесть.

SUMMARY

I. V. Iefremova. Freedom as morally-legal phenomenon: socially-philosophical aspect of problem.

In the article consider freedom as morally-legal phenomenon, examines the phenomenology for him, contradictory nature, methods of constituting, logical and conception the variants of manifestation. A ponderable place gave existential to the measuring of the freedom which is interpreted as a free agency.

Key words: freedom, moral, law, moral freedom, free agency, responsibility, conscience.